

Семестр 1 навчальна дисципліна «Інтелектуальна власність та інновації»
галузь знань 13 – «Механічна інженерія»
Спеціальність 132 «Матеріалознавство»
Підготував: к. т. н. Ярошенко Леонід Вікторович

ТЕМА 1. СИСТЕМА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

План

- 1.1 Науково-технічна творчість та її результати;*
- 1.2 Виникнення, становлення і розвиток поняття інтелектуальної власності;*
- 1.3.Об'єкти інтелектуальної власності;*
- 1.4.Законодавство України про інтелектуальну власність.*

1.1 Науково-технічна творчість та її результати

Ефективність економіки, науково-технічний рівень та соціально-економічний прогрес в будь-якій державі в значній мірі залежить від ефективної творчої (інтелектуальної) діяльності людини.

Творчість – це цілеспрямована пошукова діяльність людини, результатом якої є щось якісно нове, яке вирізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною універсальністю. Творчість притаманна людині, оскільки передбачає творця – суб'єкт творчої діяльності, яким може бути тільки людина. Часто творчість визначають як інтелектуальну. Інтелект у перекладі з латинської означає пізнання, розуміння, розум. Інтелект є здатність до мислення, раціонального пізнання. Тобто, інтелектуальна творчість – це і є розумова діяльність, адже творчості без розумового осмислення бути не може, бо творити здатна тільки людина, наділена розумом. Проте вислів «інтелектуальна творчість» часто зустрічається широкому вжитку. Творчість властива будь-якій діяльності людини, але далеко не будь-яка творчість завершується досягненням певного об'єктивного результату. За кінцевими результатами розрізняється творчість технічна, художня, літературна, наукова, виробнича тощо (ст. 54 Конституції України).

За цілеспрямованістю творчість можна умовно розподілити на два основних види: духовна творчість і науково-технічна творчість.

До першого виду належать результати художньої творчості. Стаття 5 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. дає перелік

результатів художньої творчості, на які поширюється авторське право: це твори літератури, мистецтва, науки. Архітектура і мистецтво, містобудування, живопис, фотографічні твори і твори, одержані способами, аналогічними фотографії. скульптура, графіка. дизайн, картини, твори прикладного мистецтва, науки, літератури – все це результати творчої діяльності людини, які підпадають під поняття духовної творчості і під дію Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Другу величезну групу складають результати науково-технічної творчості. які підпадають під поняття «промислова власність». Науково-технічні досягнення сприяють передусім підвищенню технічного рівня суспільного виробництва, його ефективності, продуктивності тощо. Тому результати науково-технічної творчості користуються особливо великим попитом на ринку науково-технічної продукції. Ця продукція зумовлює науково-технічний прогрес в суспільстві тому має не менш важливе значення, ніж література і мистецтво. Вираз «промислова власність» може здатися не зовсім точним, оскільки поки що мова йде лише про винаходи; основним сектором економіки, який зацікавлений в них, є промисловість. Дійсно, винаходи використовуються, як правило, на промислових підприємствах. Але товарні знаки, знаки обслуговування, комерційні найменування та позначення являють інтерес не лише для промисловості, а й для торгівлі. Незважаючи на недостатню точність, вираз «промислова власність» набув в європейських мовах значення, яке охоплює не тільки винаходи, а й інші згадані об'єкти.

Нарешті *третья група* об'єктів інтелектуальної власності - це *засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товару і послуг.* Це також своєрідний товар, який сприяє збуту іншого товару. У наш час перед виробниками, особливо в країнах із розвинутою економікою, часто постає проблема збуту. Однорідних товарів виробляється так багато, що ринок уже не спроможний усі їх поглинути. Споживач починає у морі однорідних товарів вишукувати той, який вирізняється якістю, зовнішнім оформленням, економічністю та іншими якісними чи естетичними ознаками. Тут споживачеві у пригоді стають спеціальні позначення і найменування, які допомагають йому відрізнити товар одного виробника від однорідного товару іншого виробника. Тому такі позначення у сучасних умовах також є товаром, який на

ринку продається і купується. Раціональне і доцільне використання зазначеного товару забезпечує його власникові досить солідні прибутки. Його можна використовувати багатьма різноманітними способами, але в межах, визначених законом.

Згідно зі ст. 41 Конституції України «кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності».

Відповідно до ст. 54 Конституції України «громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової та технічної творчості, захист інтелектуальної власності. їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності».

Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятком випадків, встановлених законом.

Сучасний грамотний інженер, випускник вузу повинен володіти певними знаннями в області винахідницької діяльності. Відсутність на даний час цих знань у інженера або наукового співробітника приводить до значного зниження ефективності їх праці, а іноді і до втрати пріоритету нашої держави в деяких розробках. Пояснюється не тим, що із значної кількості поданих заявок на винаходи близько половини відхиляються державною патентно-технічною експертизою, що зумовлено недостатньою патентною підготовкою сучасних інженерів і наукових співробітників. Отже назріла необхідність у підвищенні патентних знань, саме це має за мету курс «Патентознавство».

Мета курсу полягає в ознайомленні з загальними питаннями винахідницької, патентної і раціоналізаторської діяльності, основами законодавства України з питань інтелектуальної власності та охорони прав на винаходи.

Завдання курсу – дати майбутньому спеціалісту знання, які необхідні для того, щоб:

- орієнтуватися в патентній інформації;
- вміти правильно оформити заявку на винахід;

– грамотно аналізувати новизну і перспективність технічного рішення з метою визначення їх охороно-здатності і патентної чистоти по іншим країнам.

1.2. Виникнення, становлення і розвиток поняття інтелектуальної власності

Виникнення терміна «*інтелектуальна власність*» приходиться на кінець XVII ст. Він уперше з'явився у французькому законодавстві на ґрунті теорії природного права, яке одержало свій найбільш послідовний розвиток саме в працях французьких філософів-просвітителів (Вольтер, Дідро, Гольбах, Гельвецій, Руссо). Відповідно до цієї теорії право творця будь-якого творчої результату (чи то літературного твору, чи винаходу) є його невід'ємним природним правом, що виникає із самої сутності творчої діяльності та «існує незалежно від визнання цього права державною владою».

14 липня 1967 р. була створена Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ), яка з грудня 1976 р. набула статусу спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Націй. Але фактичне започаткування цієї організації слід віднести на кінець XIX ст., коли 20 березня 1883 р. було укладено Паризьку конвенцію про охорону промислової власності. Пізніше, а саме в 1886 р., було прийнято Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів. Обидві конвенції передбачали створення секретаріату, який називався «Міжнародне бюро». У 1893 р. ці секретаріати були об'єднані в один, який діяв під різними назвами.

Всесвітня організація інтелектуальної власності у поняття інтелектуальної власності включає:

1. промислову власність, що головним чином охоплює винаходи, товарні знаки і промислові зразки;
2. авторське право, яке стосується літературних, музичних, художніх, фотографічних і аудіовізуальних творів.

Нині поняття інтелектуальної власності включає значно більше результатів інтелектуальної діяльності.

Об'єкти інтелектуальної власності можна поділити на три основні групи:

перша - це результати наукової, літературної і художньої творчості, які охороняються авторським правом і суміжними правами;

друга результати науково-технічної творчості, що охороняються патентними правами або, точніше сказати, правом промислової власності;

•*третю* групу складають засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг, які прирівняні до результатів інтелектуальної діяльності.

Інтелектуальна власність це результати творчої діяльності, об'єктом якої є не матеріальні носії, в яких реалізовані результати творчості, а саме ті ідеї, думки, міркування, образи, символи тощо, які реалізуються чи втілюються у певних матеріальних носіях.

Це специфічна особливість інтелектуальної власності – її об'єктами є не матеріальні речі, а саме безтілесні ідеї тощо. Проте не будь-які ідеї, а лише такі, що можуть бути втілені в матеріальних носіях, тобто їх автори повідомляють, як ту чи іншу ідею можна втілити і використати, або вона вже втілена в науковому, літературному чи художньому творі. Це одна із ознак інтелектуальної власності, яка відрізняє її від звичайної власності. Ті ідеї, що містять результати науково-технічної творчості і претендують на визнання об'єктом промислової власності, мають бути кваліфіковані як такі уповноваженими на це державними органами. Яким би він не був – він є об'єктом власності його творця. Наприклад, автор розробив якусь технічну пропозицію, спрямовану на удосконалення певного технологічного процесу, і подав її до Державного департаменту інтелектуальної власності як винахід. У результаті науково-технічної експертизи цю пропозицію винаходом не визнано. Проте вона не перестала бути об'єктом власності її творця.

1.3. Об'єкти інтелектуальної власності

Стаття 420 Цивільного Кодексу «Об'єкти права інтелектуальної власності» проголошує; «До об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема, належать:

- літературні та художні твори;
- комп'ютерні програми;
- компіляції даних (бази даних);

- виконання;
- фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення;
- наукові відкриття;
- винаходи, корисні моделі, промислові зразки;
- компонування (топографії) інтегральних мікросхем;
- раціоналізаторські пропозиції;
- сорти рослин, породи тварин;
- комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення;
- комерційні таємниці».

Суттєвим є включення до переліку об'єктів інтелектуальної власності наукового відкриття.

Наукове відкриття як явище чисто наукове є свідченням високого *рівня* науково-дослідної діяльності в суспільстві, високого рівня науки в цілому. Наукове відкриття є найвищим досягненням будь-якої науки.

«Науковим відкриттям є встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання».

Автор наукового відкриття має право надавати науковому відкриттю своє ім'я або спеціальну назву.

Право на наукове відкриття засвідчується дипломом та охороняється у порядку, встановленому законом (ст. 457 ЦК).

1.4. Законодавство України про інтелектуальну власність

В Декларації про державний суверенітет України, прийнятій Верховною Радою 16 липня 1990 р., було проголошено, що Україна самостійно визначає свій економічний статус і закріплює його в законах. Відповідно до цієї Декларації весь економічний та науково-технічний потенціал, створений на території України, проголошуються власністю народу, матеріальною основою суверенітету України і

використовується з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб громадян України. Декларацію було прийнято Верховною Радою 16 липня 1990 р.

Законодавство України з питань інтелектуальної власності базується на Конституції України. Цивільному кодексі України та законах України стосовно правової охорони об'єктів інтелектуальної власності.

Законодавство України, яке містить норми щодо охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності, умовно можна поділити на такі блоки:

1. Загальне законодавство:

- Конституція України;
- Цивільний кодекс України;
- Цивільний процесуальний кодекс України;
- Кримінальний кодекс України;
- Кримінально-процесуальний кодекс України;
- Митний кодекс України;
- Господарський процесуальний кодекс України;
- Кодекс законів про працю України.

2. Спеціальне законодавство у сфері охорони інтелектуальної власності:

- Закон України «Про охорону прав на винаходи»;
- Закон України «Про корисні моделі, промислові зразки»;
- Закон України «Про знаки для товарів і послуги»;
- Закон України «Про топографії інтегральних мікросхем»;
- Закон України «Про сорти рослин»;
- Закон України «Про охорону авторського права і суміжних прав тощо».

3. Митне законодавство:

- Митний кодекс та інші нормативно-правові акти з цих питань.

Крім того, підзаконні акти - постанови Кабінету Міністрів України, укази та розпорядження Президента тощо.

Основні засади інтелектуальної діяльності закладені в чинній Конституції України. Стаття 54 Конституції гарантує свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості. Держава створює матеріальні умови, надає підтримку

добровільним товариствам і творчим спілкам. Право автора на свій витвір закріплено цією ж статтею Конституції України:

«Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом».

Початком становлення законодавства України про інтелектуальну власність є день прийняття Закону України «Про власність» – 7 лютого 1991 р.

Першим нормативним актом, який започаткував створення законодавства про промислову власність, було затверджене Указом Президента України «Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні» від 18 вересня 1992 р. Із прийняттям законів України про промислову власність зазначене положення втратило свою чинність.

13 грудня 1991 р. прийнято Закон України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності». Цей Закон визначає загальні правові засади науково-технічної діяльності в Україні.

25 червня 1995 р. прийнятий Закон України «Про науково-технічну інформацію. Він встановив правові засади створення і користування науково-технічною інформацією, а також визнав науково-технічну інформацію товаром і об'єктом права інтелектуальної власності

21 квітня 1993 р. прийнято Закон України «Про охорону прав на сорти рослин», який регулює відносини, що виникають у зв'язку з одержанням, використанням, захистом, відчуженням і припиненням дії права щодо сортів рослин в Україні.

Але основним джерелом права інтелектуальної власності є пакет законів, прийнятих у грудні 1993 р.: «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про племінне тваринництво», «Про авторське право і суміжні права».

19 січня 1995 р. Верховна Рада України своєю постановою затвердила. «Положення про порядок оформлення та використання прав на винаходи, корисні моделі і промислові зразки, що становлять державну таємницю».

З 1 січня 2004 р. діє: новий Цивільний кодекс України, в якому питанням інтелектуальної власності приділено значну увагу.

Важливим джерелом права інтелектуальної власності є міжнародні конвенції і договори, до яких приєдналась Україна. Передусім Україна вступила до Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), членами якої є понад 150 країн світу.

Законом України від 31 травня 1995 р. Україна приєдналась до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів. Законом України від 27 січня 1995 р. Верховна Рада України ратифікувала Угоду про співробітництво в галузі охорони авторського права і суміжних прав країн СПД. У червні 1999 р. Україна приєдналась до Міжнародної конвенції про охорону прав виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення.

Україна оголосила чинними на своїй території Паризьку конвенцію про охорону промислової власності від 20 березня 1883 р., Мадридську угоду про міжнародну реєстрацію знаків від 14 квітня 1891 р., Договір про патентну кооперацію (РСТ), прийнятий 19 червня 1970 р.

Уряд України заявив, що бере на себе обов'язки, які випливають із зазначених Конвенції, Угоди і Договору по відношенню до території України. У жовтні 1994 р. Україна підписала Договір про законодавство по товарних знаках, який ратифікований Верховною Радою у жовтні 1995 р.

Важливу роль у функціонуванні системи органів регулювання інтелектуальної власності відіграє інститут патентних повірених – представників у справах інтелектуальної власності, які є незалежними та діють на підставі Положення про представників у справах інтелектуальної власності. Патентні повірені надають фізичним і юридичним особам послуги, пов'язані з охороною прав інтелектуальної власності, представляють їх інтереси перед Державним департаментом інтелектуальної масності та установами, що належать до сфери його управління, судовими органами, кредитними установами у відносинах з іншими фізичними та юридичними особами.

Аналіз структури органів з регулювання діяльності у сфері охорони інтелектуальної власності в Україні дозволяє дійти висновку, що система державних

і недержавних органів перебуває у завершальній фазі свого становлення та вже сьогодні здатна виконувати основні функції охорони інтелектуальної власності. Водночас ефективність діяльності цієї системи буде значною мірою залежати від розвитку тих її компонентів, які, з одного боку, пов'язані з якісним збільшенням потужності та технічного оснащення інфраструктури охорони інтелектуальної власності, а з іншого – з розвитком недержавних установ регулювання діяльності у сфері інтелектуальної власності. Саме такі установи мають відігравати найвагомішу роль у вирішенні ключових питань цієї сфери, як це має місце в розвинутих країнах з ринковою економікою. Управління науково-технічною діяльністю на місцях здійснюється керівництвом підприємств, організацій і установ усіх форм власності. Що стосується творчої діяльності в галузі науки, літератури і мистецтва, то тут єдиної системи управління немає, оскільки очевидно, що для всіх видів творчості єдина система не потрібна.

Управління науковою діяльністю здійснює Міністерство освіти і науки України, а також Президія Національної Академії наук України. У низовій ланці управління науковою діяльністю здійснюється керівництвом науково-дослідних, наукових, проектних, технологічних та інших організацій і установ.

Контрольні питання:

1. Яким законодавством визначають основні правові норми інтелектуальної власності?
2. Які закони відносять до спеціального законодавства у сфері охорони інтелектуальної власності?
3. Що таке „інтелектуальна власність“?
4. Що таке „авторське право“?
5. Що таке „промислова власність“?
6. Які об'єкти промислової власності ви знаєте?

Література:

1. Дергачова В.В., Пермінова С.О. Інтелектуальна власність: навчальний посібник / В. В. Дергачова, С. О. Пермінова; за ред. О. А. Гавриша К.: НТУУ «КПІ», 2015. 416 с.
2. Наукова діяльність, Патентознавство. Інтелектуальна власність: підручник /Укладачі: Г.О. Оборський, І.М. Чістякова, Д.Д. Татакі, О.С. Білоусов, І.К. Кривдіна, В.П. Кубко, С.Х. Яворський. К : Каравела, 2016. 232 с.
3. Ходаківський Є. І. Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти [текст] Підручник: 3-тє вид., перероб. та доп. / Є. І. Ходаківський, В. П. Якобчук, І. Л. Литвинчук. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 504 с.